

İnformasiya Cəmiyyəti Şəraitində Elektron Tibbin İqtisadi Tənzimlənməsi Problemləri

Əlövsət Əliyev

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
alovsat_qaraca@mail.ru

Xülasə – Məqalə informasiya cəmiyyəti şəraitində elektron tibb (e-tibb) texnologiyalarının inkişafının iqtisadi tənzimlənməsinə həsr olunmuşdur. Müasir cəmiyyətin tibbi informasiya və bilik resurslarına tələbatının dolğun ödənilməsi zərurəti əsaslandırılmışdır. İnformasiya cəmiyyəti şəraitində e-tibb texnologiyaları üzrə innovasiyaların məzmunu izah olunmuşdur. E-tibb texnologiyalarının innovativ potensialı və inkişaf istiqamətləri, kommersionlaşdırılması perspektivləri təhlil olunmuşdur. Ölkə vətəndaşlarının xarici ölkələrin tibbi xidmətlərindən istifadəsi zamanı meydana çıxan iqtisadi problemlərin həlli yolları təklif edilmişdir.

Açar sözlər – tibbi informasiya və bilik resursları, tibbi innovasiya, e-tibb texnologiyaları, tibbi innovasiyanın kommersionlaşması, səhiyyənin iqtisadiyyatı.

I. GİRİŞ

İnformasiya cəmiyyətinin formalaşdığı müasir dövrdə tibb və səhiyyə sferası ənənəvi problemlərlə yanaşı kifayət qədər dərin və kompleks iqtisadi məsələlərin mövcud olması ilə də xarakterizə olunur. Əhaliyə göstərilən tibbi xidmətin dövlət təminatının tam maliyyələşməməsi, məcburi tibbi sığorta sisteminin natamamlığı, tibbi xidmətin ərazidən asılı olaraq keyfiyyət müxtəlifliyi, ictimai tibbi resurslardan səmərəli istifadə üzrə iqtisadi mexanizmlərin yoxluğu, dərman istehsalı və satışındakı təşkilati-tənzimləmə mexanizmlərinin və stimullaşdırıcı vasitələrin səmərəsizliyi, tibbi investisiyaların azlığı, pullu tibbi xidmətin real iqtisadi sektora çevrilməsi çətinliyi, əhəlinin tibbi xərclərinin sürətli artması, tibb sənayesinin nisbətən zəif inkişafı və s. kimi iqtisadi xarakterli təxirəsalınmaz problemlər öz həllini gözləməkdədir. Bu istiqamətdə cəmiyyət həyatının və sosial-iqtisadi sahələrin tarazlı və dayanıqlı inkişafını təmin etmək, əhəlinin sağlam həyat səviyyəsini və sosial rifahını yüksəltmək, inkişafın keyfiyyətə yeni modelini formalaşdırmaq məqsədilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası göstərilən strateji hədəfləri özündə ehtiva edir [1]. Əhəlinin sağlamlığı və tibbi sferanın qarşısında duran başlıca vacib vəzifələrin yerinə yetirilməsi Konsepsiyada qoyulan aktual problemlərdəndir. Elə bu məqsədlə də səhiyyəyə ayrılan vəsaitin ümumi daxili məhsulda payının dinamik şəkildə artırılması və həmin vəsaitin səmərəli və məqsədyönlü istifadəsini təmin edən mexanizmlərin yaradılması nəzərdə tutulur. Səhiyyənin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi üçün tibb müəssisələrinin yenidən qurulması, onların müasir tibbi avadanlıqla təchiz edilməsi, tibbi idarəetmədə və müalicə proseslərində İKT-in ən son nailiyyətlərindən istifadə olunması planlaşdırılır.

Ona görə də iqtisadiyyatın və cəmiyyət həyatının islahatlarla xarakterizə olunan hazırkı vəziyyətində tibb və səhiyyə sferasının innovativ əsaslarda təkmilləşdirilməsi, zəruri iqtisadi-texniki mexanizmlərin işlənilməsi, texnoloji nailiyyətlərin tətbiqi mühüm əhəmiyyətə malikdir [2]. Xüsusilə tibbi proseslərin və obyektlərin idarə olunmasında, həmçinin tibbi xidmətlərin göstərilməsində müasir e-tibb texnologiyalarının və mexanizmlərinin tətbiqi həmin sahədə səmərəliliyi kifayət qədər artırır.

Ancaq e-tibbin inkişafı da tibbdə olduğu kimi həmin sahədə mövcud olan iqtisadi problemlərdən çox asılıdır. Odur ki, həm tibbin, həm də e-tibbin iqtisadi tənzimlənməsi problemlərini təhlil etmək, həmin problemlərin həlli istiqamətində müvafiq tədbirləri müntəzəm olaraq həyata keçirmək, həm tibbi sferanın, həm də iqtisadiyyatın və cəmiyyətin daha intensiv inkişafına səbəb olacaqdır.

II. MÜASİR CƏMIYYƏTİN TİBBİ İNFORMASIYA VƏ BİLİK RESURSLARINA TƏLƏBATININ DOLĞUN ÖDƏNİLMƏSİ ZƏRURƏTİ

Müasir şəraitdə informasiya texnologiyalarına əsaslanan texnoloji postsənaye istehsal üsulu formalaşır ki, burada da inkişafın əsas hərəkətverici qüvvələri informasiya və bilik olur. İnformasiya və bilik resurslarının mühüm bir sahəsi kimi – tibbi informasiya və biliklərin formalaşmasında müasir İKT və e-tibb texnologiyaları mühüm rol oynayır.

Yeni cəmiyyətdə və iqtisadiyyatda qeyri-neft sektoru kimi tibbi informasiya və bilik resursları sahəsinin inkişafı prinsipə sonsuzdur, yəni öz inkişafı üçün maneəyə malik deyildir. Tibbi informasiya və bilik resursları özlüyündə potensial əhəmiyyətə malik resurslardır. Onlar praktiki olaraq tükənməzdir, istifadə prosesində yox olmur, olduqca asan təkrarlanır və yayılır. Onların tətbiqi digər resursların istehlakını azaltmağa imkan verir. Müasir informasiya və bilik iqtisadiyyatında tibbi informasiya və bilik resursları iqtisadi fəlakətlərin və qəzaların qarşısını almağa və davamlı iqtisadi inkişafı təmin etməyə imkan verirlər. Onlar həm də informasiya cəmiyyətinin baza prinsiplərinə: informasiyanın əmtəyə çevrilməsi, informasiya bazarının formalaşması və qlobal informasiya mühitinin yaranmasına xidmət edir [3].

E-tibb sferasında innovativ potensial böyükdür. Xüsusən tibbi informasiya sistemləri sahəsində, informasiyalaşdırma proseslərində, kompüter şəbəkələrində, telekommunikasiya avadanlıqlarında, virtual mühitdə və s. olan tibbi xidmət və proses innovasiyalarını elektron tibbi innovasiyalar hesab etmək olar. Bu tip innovasiyalar idarəetmənin və tibbi proseslərin innovativ inkişafında əsas istiqamətlərdən hesab olunur. E-tibbdə superkomputerlərin istifadəsi, qlobal bulud və

grid hesabla texnologiyalarının tətbiqi, intellektual informasiya sistemlərinin layihələndirilməsi, böyük verilənlərin analitik təhlili metodlarının işlənilməsi, qlobal sürətli informasiya axtarış sistemlərinin işlənilməsi, mobil İnternet texnologiyalarının yaradılması, virtual reallıq sistemlərinin formalaşdırılması və s. strateji qlobal tibbi elektron innovasiyalara aid olmaqla səhiyyənin modernizasiyasında və diversifikasiyasında innovasiya potensialı kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu növə aid olan innovasiyalar həm də ənənəvi innovasiyalara nəzərən daha da sürətli tətbiq, yayılma, transfer kimi xüsusiyyətlərə malikdirlər. Tibbi sosial xidmət innovasiyaları özünü daha çox proqram məhsulları, proqramlar və informasiya sistemləri kimi göstərir. Elektron tibbi proses innovasiyaları adı altında isə virtual tibbi proseslərinin modelləşdirilməsi, avtomatlaşdırılmış tibbi idarəetmə informasiya sistemlərinin yaradılması mərhələləri, marketing və digər sosial məsələlərin həllinə köməklik göstərən müxtəlif elektron proseslər başa düşülür [4]. Bu proseslər həm də e-tibb sahəsində innovasiya potensialı olaraq tətbiq olunmalı və işlənilməlidir.

E-tibb sferasında innovativ potensialın reallaşdırılması yolu ilə tibbin perspektiv inkişafına nail olmaq olar. E-tibbin innovasiya potensialı innovasiyaların tətbiqi və istifadəsi, eləcə də işlənilməsi üçün müvafiq kadr və maliyyə ehtiyatları, maddi texniki baza, tənzimlənmə mexanizmləri, elmi istehsalat əlaqələrinin vəziyyəti, vençur fondlar, sahibkarlıq təşəbbüsləri, elmi təcrübə, yüksəkixtisaslı mütəxəssislər, təhsil bazası, beynəlxalq elmi əməkdaşlıq, innovasiyaların nəticəliliyi və s. müvafiq integrativ göstəricilər əsasında hesablanıla bilər.

E-tibb vasitəsilə intellektual tibbi resursların, xidmətlərin geniş cəmiyyətə tanıtılması, ölkə daxilində və xaricdə təbliği, Azərbaycan ictimaiyyətinin, xüsusən də onun ən yeni nəslinin təlim-tərbiyyəsi, estetik-intellektual formalaşması, sağlam böyüməsi, yeni tibbi mədəniyyətə yiyələnməsi təmin olunur.

Yeni iqtisadi şəraitdə müasir e-tibb texnologiyalarının kommersiyalaşdırılma proseslərinə uyğunlaşdırılması və inkişaf etdirilməsi tələb olunur. Bu prosesdə kifayət qədər müxtəlif prioritetli problemlər mövcuddur [5]. Burada yeni xidmət formaları və məhsulları təqdim edilməlidir. Tibb sistemi həm texniki-texnoloji cəhətdən, həm müalicə təminatı, həm də pasiyentə istiqamətlənmə cəhətindən bütün innovativ yenilikləri tətbiq etməlidir.

Yeni e-tibb xidmətləri məhsulları yaradılmalıdır. Pasiyentin ən müxtəlif informasiya və bilik resurslarına tələbatı onun tələb etdiyi formada, zamanda, həcmdə, qiymətdə ödənilməsi üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirilməlidir. E-tibbi innovasiya məhsullarının və xidmətlərinin kommersiyalaşdırılmasının təşkilati-metodoloji əsasları haqqında onu demək olar ki, e-tibb sferasının rəqabətqabiliyyətli olması üçün müvafiq mexanizm və instrumentariya formalaşır; yeniliklərin mənimsənilmə və tətbiq edilmə müddətləri qısaldılır, yeni məhsulun keyfiyyəti yüksəldilir və satış bazarları genişləndirilir. Tibbi innovasiya sistemləri inteqrasiya şəraitində fəaliyyət göstərir. İntensifikasiya mexanizmi vasitəsilə investisiyaların həyata keçirilməsi tibbi innovasiyalarının fəaliyyətindən alınan gəliri artırmağa imkan verir. Belə şəraitdə tibbi innovasiya fəaliyyətinin maliyyə təminatı ilə digər innovasiya prosesinin

mərhələliliyi arasında qarşılıqlı əlaqənin müasir mexanizmlərindən istifadə olunur. Tibbi sahədə innovasiyanın kommersiyalaşdırılması adətən fundamental tədqiqatların aparılması anından başlanmalıdır [6]. Bu da perspektivli innovasiyaları ilkin mərhələdə müəyyən etməyə imkan verir.

III. SƏHIYYƏ İSLAHATLARININ ELMİ ƏSASLARLA İDARƏ EDİLMƏSİ VƏ KOMPLEKS İNFORMASIYALAŞDIRILMASI

"Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasına müvafiq olaraq səhiyyənin idarə olunmasında icraçı funksiyaların inzibati-iqtisadi formalarla əvəz olunması üçün tədbirlər görülməli və bununla da müxtəlif səviyyəli idarəetmə strukturlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi təmin ediləcəkdir. İcbari tibbi sığorta əsasında tibbi yardımın keyfiyyətinə, pasiyentlərin hüquqlarının qorunmasına nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə şərait yaradılacaqdır. Sağlam həyat tərzini üçün şərait və imkanlar yaradılması, əhalinin öz sağlamlığı üçün məsuliyyətinin və marağının artırılmasından ötrü maarifləndirmə işlərinin genişləndirilməsi istiqamətində əməli tədbirlər görülməlidir. Əhalinin sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair Dövlət Proqramı qəbul ediləcəkdir. Əsas həyati vacib preparatların bütün əhali qrupları üçün fiziki və iqtisadi cəhətdən əlçatan olmasının, həmçinin keyfiyyətliliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə onların İKT əsasında vahid qeydiyyat sisteminin yaradılması üçün zəruri tədbirlər görülməlidir. Tibb mütəxəssislərinin bilik və bacarıqlarının müntəzəm olaraq yüksəldilməsi üçün elektron texnologiyaların tətbiqi ilə müvafiq mexanizmlər yaradılacaqdır.

"Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasında əks olunduğu kimi səhiyyənin elmi əsaslarla idarə edilməsi respublikada aparılan islahatların elmi-texniki və metodiki bazasının möhkəmləndirilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir [1]. Bu baxımdan tibb, iqtisadiyyat, informatika, riyaziyyat və sosiologiya elmlərinin vahidliyi ilə səhiyyə sisteminin müxtəlif sahələrinin və idarəetmə problemlərinin informasiyalaşdırılması respublikamızda faydalı nəticələrin əldə olunmasına səbəb ola bilər. Bu sahənin inkişafına məhz hazırkı dövrdə imkan yaradan başlıca səbəb isə elmi-texniki tərəqqi və insanın həyat tərzinin dinamik inkişafıdır. Belə ki, elmi-texniki tərəqqinin ictimai həyatın müxtəlif sahələrinə sirayət etməsi, milyonlarla insanın həyat tərzinin, psixologiyasının, davranışlarının, həmçinin xəstəlik və sağlamlıq haqqındakı təsəvvürlərinin dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Məhz bu səbəblərdəndir ki, İKT-nin ən çox tətbiq olunduğu sahələrdən biri də tibb sahəsidir.

Ölkədə son onilliklər dövründə həyata keçirilən sosial-iqtisadi siyasətin və islahatların nəticəsində səhiyyə-tibb sferasında informasiya və digər yüksək texnologiyalar geniş tətbiq olunmaqdadır. Bunun nəticəsində səhiyyədə keyfiyyət dəyişiklikləri baş verməyə başlayıb və e-səhiyyə və e-tibb istiqamətləri də formalaşmışdır. Respublikada bu sahənin təşəkkül tapması və təkamül prosesi ötən əsrin 60-cı illərindən başlamışdır. Sonrakı onilliklər dövründə bu sahəyə ciddi diqqət yetirilmiş və e-səhiyyə sahəsində vahid dövlət siyasəti işlənilmiş və həyata keçirilmişdir. Digər dövlət proqramları ilə paralel olaraq e-səhiyyə ilə bağlı fəaliyyət planları müntəzəm olaraq həyata keçirilmişdir. Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycanda yeni elm sahəsi kimi tibbi informatika meydana gəlmiş və inkişaf mərhələsinə daxil olmuşdur. Tibbi informatika həm elm-təhsil, həm istehsal-xidmət, həm sənaye-

idarəetmə, həm də iqtisadiyyat-biznes sahəsi kimi səhiyyə və tibb sferasının müasir İKT əsasında daha effektiv formalaşmasına və fəaliyyətinə bir çox innovativ imkanlar və potensial yaratmaqdadır. Bu nöqteyi-nəzərdən həmin sahənin normativ-hüquqi bazasının daha da təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Belə ki, hazırda həm səhiyyə idarəetməsində, həm də tibbi tədqiqatlarda informasiya təminatı sahəsində müəyyən pərakəndəlik, uyğunsuzluq çatışmazlıqlar vardır. Ölkənin vahid tibbi informasiya fəzasının formalaşmasına, rəsmi tibbi statistikanın və mövcud tibbi informasiya resurslarının inteqrasiyası problemlərinin həllinə zərurət yaranmışdır. Son onilliklər dövründə tibb və səhiyyə sferasında cəmiyyətin sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi, elmi-mədəni həyatında baş verən progressiv dəyişikliklər əks olunmuş və formalaşmış qanunauyğunluqlar şəklində təsdiqini tapmışdır.

Səhiyyə sahəsində aparılan islahatların tərkib hissəsi kimi səhiyyə sahəsində informasiya texnologiyalarının geniş tətbiq edilməsi, Respublika əhalisinin sağlamlıq monitorinqinin həyata keçirilməsi, eləcə də vahid səhiyyə informasiya mühitinin formalaşdırılması, tətbiq edilməsi, digər informasiya sistemləri və məlumat bazaları ilə əlaqələrin təşkil edilməsi məqsədi ilə səhiyyənin kompleks informasiyalaşdırılması həyata keçirilir [1]. Bu istiqamətdə vətəndaşların Elektron Sağlamlıq Kartı sistemi, nümunəvi tibbi-informasiya sistemi, Tibbi Müayinə Kartı Sistemi, Təcili Tibbi Yardım Stansiyasının xidməti, yoluxucu xəstəliklərin elektron müşahidə sistemi, teletibb sistemləri və s. kimi layihələr uğurla həyata keçirilməkdədir.

IV. İNFORMASIYA ASİMMETRIYASININ TƏSİRİ VƏ KÜTLƏVİ ELEKTRON TİBBİ XİDMƏTLƏRİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ

Müasir tibb elmi böyük həcmli klinik, eksperimental, nəzəri informasiya massivlərinin formalaşmasına aparır. Fiziki-kimyəvi, riyazi, kibernetik, informatik metodlardan və texnologiyalardan istifadə etməklə tibbi proseslərin daha intensiv təşkilinə, onun səmərəli həllinə nail olmaq olar [1].

Tibbi xidmətin özünə xas xüsusiyyəti vardır: onu daşımaq, əldə etmək, götürmək, saxlamaq olmaz. Tibbi xidmət qeyri-maddi xarakterə malikdir. Tibbi xidmətin potensial istehlakçıları bir qayda olaraq informasiya asimetriyasından əziyyət çəkir. Onlar tibbi xidməti yalnız əldə etdikdən sonra qiymətləndirə bilirlər. Həkim personalı ilə pasientlər arasındakı informasiya asimetriyası tibbi xidmətə olan tələbatı kifayət qədər ciddi təsir edir [2].

Hazırda səhiyyə sistemində e.gov.az hökumət portalına bir sıra kütləvi elektron xidmətlər daxil edilmişdir. Onlardan bəziləri aşağıda qeyd olunur: 1) Vətəndaşların elektron sağlamlıq kartı üzrə məlumatlarının verilməsi; 2) Dövlət tərəfindən dərman vasitələri ilə təmin olunan xəstələrə şəxsi məlumatları, onların qeydiyyatı və aldığı dərmanlar barədə məlumatların verilməsi; 3) Dərman vasitələri haqqında məlumat verilməsi; 4) Tibb müəssisələri barədə məlumatların verilməsi; 5) Tibbi müayinə kartlarının onlayn sifarişi; 6) Tibbi kadrların vahid registrdən məlumatların verilməsi; 7) Daxili istehsal məhsullarına və idxal edilən məhsullara gigiyenik sertifikatın verilməsi; 8) Sorğuların və məktubların icrasının onlayn izlənilməsi; 9) Radioaktiv maddə və materialların, qurğuların, avadanlıqların və tullantıların daşınması üsullarının və şəraitinin sanitariya qaydalarına uyğun olması barədə ekspert rəyinin verilməsi; 10) Dərman vasitəsinin və

dərman maddəsinin dövlət qeydiyyatı şəhadətnaməsinin verilməsi; 11) Tibb işçilərinin sertifikatıdan keçməsi və ixtisas dərəcələrinin artırılması ilə əlaqədar sənədlərin qəbulu və s.

Göstərilən kütləvi xidmətlərlə yanaşı e.gov.az portalına qismən inteqrasiya olunan elektron səhiyyə sisteminin qarşısında bir çox məqsəd və vəzifələr qoyulmuşdur. Onlara çatmaq üçün aşağıdakıların həyata keçirilməsi vacibdir [7]:

- bütün tibbi personalın, tibb müəssisələrinin etibarlı, təhlükəsiz genişzolaqlı şəbəkəyə qoşulmasını təmin edən Milli Səhiyyə Şəbəkəsinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi;
- elektron sağlamlıq kartı sisteminin inkişaf etdirilməsi və bütün yaş qruplarının elektron sağlamlıq kartları ilə təmin olunması;
- tibbi informasiya sistemlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi və elektron sağlamlıq sistemi ilə əlaqələndirilməsi;
- ümumi istifadə üçün tibbi resursların yaradılması;
- telesəhiyyənin inkişaf etdirilməsi;
- tibb işçilərinin İKT biliklərinin artırılması.

Göründüyü kimi səhiyyə və tibb sahəsində bir çox idarəetmə və tibbi proseslər İKT vasitəsilə daha səmərəli yollarla reallaşmaqdadır. Bir çox xidmətlər vardır ki, onlar distant yolla həllini tapır. Elə xidmət və idarəetmə işləri də vardır ki, onların realizasiyası müxtəlif idarəetmə strukturları arasında qarşılıqlı əlaqə zamanı həyata keçə bilər. Bu isə e-tibbin digər informasiya bazaları və portalları ilə əlaqəsini tələb edir. Ona görə də e-tibbin və e-səhiyyənin inkişaf istiqamətlərində onların E-dövlət platformasında yeri və rolu nəzərə alınmalıdır. E-tibbin e.gov.az daxilində digər e-mühitlərlə inteqrasiyası problemləri araşdırılmalı və müvafiq həll variantları işlənilməlidir. Eyni zamanda e-tibbin milli infrastrukturunun beynəlxalq tibbi mühitlə inteqrasiyası məsələləri də diqqətdə saxlanılmalıdır. Göründüyü kimi bu sahədə çoxlu problemlər vardır. Ona görə də E-dövlət mühitində e-tibbin və səhiyyənin formalaşması və inkişafı prosesinin elmi-praktik menecmentinin kompleks problemləri araşdırılmalı və onların həlli yolları elmi əsaslarla işlənilməli və həyata keçirilməlidir.

V. SƏHIYYƏNİN İQTİSADİYYATININ FORMALAŞMASI

İnsan və cəmiyyət münasibətlərini öyrənən humanitar elmlərdən iqtisadiyyat, insan və təbiətin qarşılıqlı münasibətlərini tədqiq edən təbiətsünaslıq elmlərindən isə tibb ayrıca elm sahəsi olaraq təşəkkül tapmışdır. Zaman keçdikcə, ictimai-iqtisadi sistemlər dəyişdikcə, hər iki elm sahəsinin qarşılıqlı təsirləri artmış, yeni-yeni problemlər əmələ gəlmişdir. Nəticə etibarlı ilə tibb və səhiyyə sferasının daha səmərəli təşkilini həyata keçirmək, onun idarəetməsini təkmilləşdirmək, perspektiv istiqamətlərini inkişaf etdirmək üçün zəruri iqtisadi-idarəetmə mexanizmlərini işləmək və tətbiq etmək ehtiyacı artmışdır. Bu isə həmin sahənin iqtisadiyyatının daha dərinədən öyrənilməsini, ona yeni elm sahəsi kimi baxmağı şərtləndirmişdir [8].

Ötən əsrin 50-ci illərində Amerika İqtisadi Assosiasiyası “Tibbi yardımın iqtisadiyyatı” üzrə ilk konfransını

keçirmişdir. Həmin konfransdakı müzakirələrin nəticəsində səhiyyənin iqtisadiyyatı üzrə elmi və tədris təşkilatları yaradıldı. 1966-cı ildə SSRİ-də həmin sahədə ilk nəzəri konfrans keçirildi. 1978-ci ildə “Səhiyyənin iqtisadiyyatı” elmi fənni üzrə nümunəvi proqramlar təsdiq olundu. Səhiyyənin sosial iqtisadi əhəmiyyəti artdı. Tibb və səhiyyə xalq təsərrüfatının yeni bir böyük sahəsi kimi formalaşdı. Həmin sferada bir çox iqtisadi münasibətlər və kateqoriyalar əmələ gəldi. Bu sahədə kifayət qədər iri həcmli, eyni zamanda məhdud, maddi, maliyyə, əmək resurslarının effektiv istifadəsinə və idarə olunmasına kəskin ehtiyaclar yarandı. Tibb və səhiyyə sferasında investisiya yatırımları, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi problemləri ciddi surətdə öz tədqiqini tələb edirdi. Bütün bu kimi ehtiyaclar sahə iqtisadiyyatının bir qolu kimi səhiyyə və tibbin iqtisadiyyatını formalaşdırdı. Bu elmi fənn tibb və səhiyyə sferasında təsərrüfatçılıq fəaliyyətinin nəticələri, metodları, formaları haqqında kompleks iqtisadi bilikləri əhatə edir. Sahə iqtisadiyyatı kimi qeyri-istehsal sahəsi olan səhiyyənin və tibbin digər iqtisadi sahələri ilə qarşılıqlı əlaqələrini öyrənir. Əsas məqsədi isə maddi, maliyyə və əmək resurslarından səmərəli istifadə əsasında ən yüksək tibbi nəticələri əldə etməkdən ibarətdir.

Bu sahənin qarşısında duran əsas məsələlər sırasına resurslardan istifadənin təhlili, qiymətləndirilməsi, müxtəlif tibbi xidmətlərin rentabelliyyətinin, iqtisadi səmərəliliyyətinin öyrənilməsi, sahə üzrə xərclərin iqtisadi əsaslandırılması, tibbi proseslərin effektivliyinin iqtisadi kriteriyalarının işlənilməsi və s. daxildir.

VI. XARİCİ ÖLKƏLƏRİN TİBBİ XİDMƏTLƏRİNDƏN İSTİFADƏNİN İQTİSADI ANALİZİ

Ölkənin tibb sferasındakı iqtisadi problemlərdən biri də vətəndaşların yaxın və uzaq ölkə tibbi xidmətlərindən istifadəsi ilə əlaqədardır. Bu praktika demək olar ki, bütün, ölkələrdə mövcuddur. Azərbaycanada isə bu proses ifrat həddə çatmaqdadır. Əlbəttə istənilən halda insanın seçim hüququ vardır. O öz vəsaiti hesabına istənilən ölkənin tibbi xidmətindən yararlanma bilər. Ancaq bizi maraqlandıran hallar sərbəst seçim yox, məcburən, inamsızlıqdan irəli gələn izafi hallardır [9]. Ölkə vətəndaşları üçün bir növ tibbi turizm səciyyəsi daşıyan belə hallar həm ölkə büdcəsinə, həm də vətəndaşlara ciddi iqtisadi ziyan vurur. Belə ki, bir qayda olaraq bu cür hallarda təsadüfi, ötəri, reklam xarakterli ucuz tibbi xidmətlərdən istifadə olunur. Bu zaman tibbi turizm xərclərini: 1) yol-nəqliyyat xərcləri; 2) bələdçilik xərcləri; 3) həkim-dərman xərcləri; 4) otel-qidalanma xərcləri; 5) lazımsız alış-veriş xərcləri və s. kimi qruplaşdırmaq olar.

Konkret olaraq hər il göstərilən bəndlər üzrə nə qədər vəsait xərcləndiyi haqqında məlumatlara gəlincə, müşahidə əsasında empirik yolla bu vəsaitlərin kifayət qədər böyük olması qənaətinə gətirilir. Halbuki ölkə daxilində tibb, o cümlədən e-tibb müəyyən islahatlarla həmin istiqamətlərin qarşısının alınmasına yönəldilsə, xeyli valyuta ehtiyatlarına qənaət etmək və xərcləri minimallaşdırmaq imkanı yaranar. Ona görə də ölkədə rəqabətədözümlü tibbi xidmətlər paketi təqdim edilməlidir [10].

Eyni zamanda kadr hazırlığına, teletibbin tətbiqinə, sərfəli investisiya qoyuluşlarına, xaricdən mütəxəssis dəvət olunmasına da diqqət yetirilməli və müvafiq sahədə innovativ tibbi xidmətlər göstərilməklə mövcud idarəetmə təkmilləşdirilməlidir. E-tibbin inkişafı hesabına elektron tibbi konsaltinq xidmətləri şəbəkəsi də formalaşdırılmalıdır.

NƏTİCƏ

“Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya”da göstərilir ki, İnformasiya Texnologiyaları və Sistemləri (İTS) sferası sosial-iqtisadi və mədəni sahələrin, o cümlədən səhiyyənin inkişafına təkan verən əsas amillərdən biri kimi inkişaf etdirilməlidir. Bu amildən yararlanmaqla əhaliyə səhiyyə üzrə göstərilən xidmətlərin keyfiyyəti müntəzəm olaraq yüksəldilməlidir.

Ümumi halda qeyd olunmalıdır ki, prinsipə Elektron hökumətin tərkib hissələrindən biri kimi e-səhiyyənin inkişaf etdirilməsi mühüm bir vəzifədir. E-tibbin qarşısında İKT-nin səhiyyədə tətbiqinin genişləndirilməsi, tibb işçilərinin və pasiyentlərin İKT imkanlarından istifadə etməklə ən son tibbi informasiya və məlumatları əldə etmələrinin təmin olunması, hamı üçün vaxtında, əlçatan və effektiv tibbi xidmətin inkişafına töhfə verilməsi kimi əsas məqsədləri qoyulmuşdur.

Göstərilən məqsədlərin yerinə yetirilməsi üçün ölkədə, eləcə də səhiyyə sferasında kifayət qədər sosial-iqtisadi və tibbi potensial mövcuddur.

ƏDƏBİYYAT

- [1] “Azərbaycan - 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası. Bakı, 29 dekabr 2012-ci il. www.president.az.
- [2] “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 02.04.2014-cü il, <http://www.president.az>
- [3] А. М. Анохин. Теоретико-методологические проблемы медицины эпохи научно-технической революции и социальных сдвигов. Вестник Международной АН. 2007, № 1. стр.14-19
- [4] Н. В. Кривенко. Применение маркетинговой инновационной модели при комплексной оценке медицинской услуги. Экономика здравоохранения. 2011, № 1/2, стр.5-10.
- [5] С. А. Столяров, Рынок медицинских услуг: некоторые его характеристики, проблемы и аспекты управления. М., 2003 г.
- [6] Ф. Н. Кадыров, Н. А. Андрующина, “Особенности финансирования оказания медицинской помощи иностранным гражданам”, Менеджеры здравоохранения, № 5, стр.30-34, 2010. www.e-gov.az.
- [7] А. Б. Чещевик, “Экономика и стратегия развития здравоохранения”, Ж. Здравоохранение, № 6, стр.21-24, 2011.
- [8] S. İ. Ağazadə, Ə. Q. Əliyev, Magsoud Ebrahimnejad, “The Role of Computerizing Physician Orders Entry (CPOE) and Implementing Decision Support System (CDSS) for Decreasing Medical Errors”, 5th International Conference on Application of Information and Communication Technologies. Qafqaz Universiteti. Bakı, 12-14 oktyabr 2011-ci il. Səh.187-189.
- [9] Ə. Q. Əliyev, S. İ. Aghazadeh, H. Pimejad, “Study the effect of Hospital Information Systems (HIS) on Communication Improvement and Service Quality among Nursing Staff”, Life Science Journal. Acta Zhengzhou University Overseas Edition. № 10(10s), pp.307-310, 2013.